

ACC. N:R M. 13388: 1-26.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Landskap: Småland Upptecknare: B. O. Bondestam, Lesjöfors
Härad: S. Möre Berättare: "
Socken: Gullabo Berättarens yrke: folksamlingare
Uppteckningsår: 1954 Född år 1884 i Gullabo

Barnets vänd av uppfostran m. förskoleåldern. LUF 98.
s. 1-26.

Skriv endast på denna sida

ACC. N:R M. 13388: /

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

BARNETS VÅRD OCH UPPFOSTRAN UNDER FÖRSKOLÅLDERN.

Den samhällsgrupp som här skildras tillhör småbönder, arbetare, torpare och dagakarlar. Och tiden kan närmast bestämmas till sekelskiftet och dessförinnan. Man måste alltså förflytta sig 60 år tillbaka i tiden för att finna motsvarigheter till här nedan skildrade förhållanden. Traktens isolerade läge och befolkningens sparsamma om- och utflyttning gjorde att bygden i många fall bibehöll gamla sedvenjor och följde en hävdvunnen ålderdomlig livsföring i kampen för tillvaron långt efter det det man i angränsande socknar tillägnat sig modernare begrepp om liv och leverna. Så var förhållandet rörande uppfostran och vård av barnen som övriga samhällsförhållanden. Man följde gärna de gamla spåren och använde sig av beprövade medel för både trolldom annan vidskepelse för att klara sig i kampen för en många gånger dyster tillvaro. Okunnigheten var stor trots den obligatoriska skolgången och läs- och skrivkunnigheten var ännu inte var mans egendom. Visserligen hade det mesta av den ytter synliga hedendomen försvunnit, men inombords dolde sig mycken vidskepelse som kom till uttryck i brydsamma situationer. När inget annat hjälpte tog man sin tillflykt till signerier och ockulta handlingar. Spädbarnet var i högre grad än andra dödliga utsatta för onda makters arga list.

Luf 98
1

ALLMÄNT OM ÖVERVAKNING OCH FOSTRAN.

Tillsyn över barnen hade i första hand modern eller någon annan äldre kvinnlig person såsom farmor, mormor eller någon ogift moster. Detta var förhållandet i bondehemmen. Hos den arbetare som ingen egendom hade fick äldre syskon eller någon nära anhörig ta hand om barnen då modern var upptagen med arbete borta, som var mycket vanligt bland dagakarlar och andra. Det hände även att barnen fick sköta sig själva, om de var så pass stora att de kunde lämnas utan tillsyn. Då barnen kommit upp i skolåldern ansågs de stora nog att klara sig hemma och se till mindre syskon.

Modern som hade största ansvaret för skötseln av barnet var även den som tidigt inpräntade gudsfruktan och goda seder, där sådana fanns. Den ägendomslösa befolkningen hade nog av att ge sina barn mat och kläder, vilket skedde i all torftighet, och något över till hyfs och goda seder fanns inte. Uppfostran var olika i de skilda familjerna. Även om en yttre anständighet rådde, var dock tänkesätt och tal i vardagslag simpelt. En och annan familj var känd som hederlig och rättskaffens och sökte i stort sett lägga vikt vid barnens uppfostran till dugliga personer i samhället.

För det största antalet människor här i trakten var själva näringsproblemet det huvudsakliga .-

Föräldrarna fordrade att barnen så länge de var beroende av dem skulle lyda ^{vid} utan tillsägelse. Så länge de var små och försörjdes av föräldrarna, måste de föga sig efter deras vilja, som många gånger kunde te sig hård och brutal med inslag av pietism och låtsad religiositet. Detta var huvudsakligen rådande bland en del högkyrkliga bönder, som vill framstå som mönster bland gelikar. Vid denna tid blev baptismen känd i orten och med den frodades skenheligheten i hög grad. Erkännas må emellertid att många hade en allvarlig inställning till både frikyrkan och dess förkunnare och sökte höja allmänheten i andligt avseende. Okunnighet i förening med superi och grov vidskepelse var fruktansvärda hinder för ett friare och ädlare tänkesätt. Att uppfostran av barnen hos de egendomlösa i en hård tid gav mycket övrigt att önska, det är antagligt. Det var en tid då ännu inte tidningsläsandet var allmänt. Arbetarytare och många av bönderna hade ingentidning och de nyheter de fick, skedde från kyrkans predikstol och rörde huvudsakligen ortens förhållanden. Först i början av seklet blev tidningsläsandet en vanlig företeelse bland alla. Dessförinnan hade man nöjt sig med andaktsböcker såsom bibeln, psalmboken och någon postilla. I de fattiga hemmen var uppfostran knapphändig och den tid man ägnade barnens övervakning var minimal.

Beteende mot och förhållanden till de vuxna!

Barnet fick tidigt lära lyda de äldre och uppträda på ett sätt som visade respekt för åldern. Detta var särskilt förhållandet i de hem som var kända för ordning och goda seder. Att motsatsen var rådande på många ställen är ^{li}het naturligt. Barnen kallade föräldrarna far och mor eller med dialekt kom det att heta *fä* *möja*. barnen tilltalade aldrig föräldrarna med du eller I utan med "ni". Far- och morföräldrar kallades farfar och farmor, morfar och mormor. Mors syster kallades moster och fars, faster. Men den man som var gift med någondera kallades mosterman resp. fasterman. Mors och fars bror kallades morbror och farbror och deras respektive kvinnor kallades morbrokvinna och farbrokvinna. Dessa benämningar var rådande till mot slutet av förra århundradet. Då lade man bort dessa gamla benämningar och använde endast moster, faster, morbror och farbror i stället för moster- och fasterman. Äldre tilltal var guffar och gummor. Så var förhållandet under början av förra århundradet. Mot främmande skulle man uppträda artigt, hälsa och bocka. Flickorna skulle niga.

Kusiners barn kallades åsyskonabarn. Någon skillnad på manliga och kvinnliga kusiner brukades inte. De kallades rätt och slätt kusiner. De ^skvinnliga ingifta kallades sonkvinna eller sonhustru. Det förra mest vanligt. Ingift manlig kallades måg.

En lantbrukare i gården Torhult i Gullabo socken kallade sin svärson alltid "mågen". Han hette Petter Pettersson och bodde i Västra gården eller "Västragann" som det kallades på dialekten. Han fick emellertid heta mågen av alla. Folkhumorn var alltid färdig att ^{härma} efter då det gällde lustigheter. Mågen i Torhult var således en person som alla kände och hans barn efter honom kallades Mågens August, Mågens Sven och Mågens Hilda etc. Likaså fann~~g~~ i gården Juansbo en bonde som alltid kallade sin son "pojken" eller pöjken, enl. dialekten. Han fick i hela sitt liv heta pojken i Juansbo. Hans son efter honom kallades pöjkens pöjk och hans som, som hette Nils och bodde i gården Fagereke fick heta Pöjka-Nissen. Han dog någon gång i början av detta sekel. Den äldsta benämningen på en son var "heren" eller "hean" enl. dialekt. Detta ord har numera försvunnit sedan hundra år tillbaka i tiden. Det blev helt ersatt av "pojke". Flickorna benämndes "deker" och "gräbber" resp. dekor, gräbbor. Flickor användes aldrig vid tilltal lika litet som man sade "gosse" eller "gossar". I det enkla vardagsspråket förekom inte dessa uttryck. Ömhetsbetygelser förekom endast mellan modern~~a~~ och småbarn. Kyssar och smekningar var det vanliga. En kyss benämndes "muss" eller moss *ms*. För övrigt var förhållandet mellan större barn och föräldrarna korrekt utan några ömhetsbetygelser.

Men vördnaden och lydnaden fanns hos barnen särskilt i de hem där ordning och reda rådde. Barnen hade stor respekt för föräldrarna.

Som regel skulle barnen, särskilt minderåriga, tåga i föräldrarnas närvaro. Det skulle vara artiga mot äldre och visa vördnad genom att hälsa vackert. Pojkarna skulle lyfta på mössan och bocka och flickorna skulle niga. Givetvis var det skillnad på vem man hälsade. Drängar och pigor och arbetare i allmänhet behövde man inte visa någon större vördnad. Barnen skulle emellertid uppträda korrekt även mot dessa. Mot jämnåringar visades ingen sådan artighet. Att kyssa på hand har säkerligen aldrig förekommit bland folket här i trakten. Att hälsa "god morgon" eller säga "godnatt" till föräldrar och äldre var inget allmänt bruk. Att det förkom i vissa fall är ju tänkbart. Det skedde endast till de främmande som för tillfället var på besök och stannade över någon natt. Då sade man "god natt och sov gott".-

Barnen skulle alltid iaktta lugn och tystnad i de äldres sällskap. Att skräma och falla de äldre i talet ansågs ohyfsat och ouppfostrat. Kritiken drabbade alltid föräldrarna, om barnen uppträdde klandervärt, likaväl som det var föräldrarnas förtjänst om barnen visade ett städat uppträdande.

ACC. N:R M. 13388:7.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Bland torpare, dagakarlar och backstugusittare och även bland en del bönder lade man inte så stor vikt vid uppfostran av barnen. En viss råhet i tal och uttryck, i seder och bruk rådde i storutsträckning. Man hade inte så mycket tid övers till fostran av barnen hos de familjer där strävan för det timliga uppehållet var huvudsaken.

Förbud och hotelser.

De första levnadsåren var livet rikt på förbud på vad man inte fick göra och hotelser om de överträdde. Det var huvudsakligen de första årens uppfostran, som tog sig uttryck häri. Barnen skulle lära sig ordning och skick, så att de inte vande sig vid fula seder och dumt tal. Att gå med händerna i byxfickorna och behålla mössan på då man hälsade på äldre personer att falla andra i talet o.s.v. sökte man inpränta hos barnen. Hos dagakarlar och deras gelikar med stora barnskaror hade man inte så stränga fordringar på barnens beteenden. Så var det inte lovligt att gasta och skrika och under söndagarna skulle man inte vissla det var syndigt liksom svärjandet och dumt prat. Alla familjer höll väl inte lika strängt på dessa förbud, som avsåg att lära barnen ett hyfsat uppträdande. Minspel kunde medföra att man blev sådan. Likaså var det synd att härma någon. Man fick inte ens genom en åtbörd visa hur ett träd var krokigt växt e.d.

7

För att lära barnen renlighet ansågs som en nödvändig sak hos ordentliga familjer. Även den fattige, som inte hade så mycken tid att ägna åt barnens fostran till renlighet höll styft på att barnen skulle lära att hålla sig rena om händer och kläder. Den, som inte ville tvätta sig, hotade man med att sotarn skulle ta honom, om han inte tvättade sig. Och hade barnen löss som var rätt vanligt i gångna tider ^{att de} måste ~~de~~ kamma bort, för att inte lössen skulle dra ner dem i brunnen. I denna trakt finns ingen å i vilken lössen kunde dra ner barnen, och därför fick man vid hotelsen betjäna sig av brunnen i stället.

För att hindra barnen att skada sig genom att ex. gå till brunnen skrämdes de med att brunnsgubben kunde dra ner dem i brunnen. För att hindra flickor och pojkar att leka med varandra i flicklekar eller omvänt hotades de med att bli som en flicka resp. pojke och fick då heta "dekpöjken" eller "pöjkadekan". Det ansågs i hög grad förnärmande och barnen cederade gärna både lekar och sällskap för att slippa tillvitelsen. Att leka med elden var både farligt och i hög grad förbjudet.

För att inte barnen skulle förirra sig bort i skogen skrämde man dem för "skogsnyvan" eller skogsnymfen. Man kunde bli villad och aldrig mera komma hem. T. O. M. vuxna personer trodde på skogsrädet och kunde berätta märkliga historier om hur de blivit villade.

För att få barnen att lyda skrämde man med för sotaren, som var svart. Vidare sade man att tiggubben skulle stoppa dem i sin säck. Sotaren var ju på grund av sitt svarta och sotiga utseende lätt igenkännlig och barnen skrämde man med att sotarn skulle ta dem, om de var olydiga. Då dessa yrkesmän för övrigt inte var kända för något anständigare liv, var även stora personer reserverade mot dem och ville inte känna någon närmare bekantskap med dem.

Platstilldelning i hemmet.

Så länge barnen var små sov de i samma bädd och då de blivit äldre låg pojkarna för sig och flickorna för sig, där utrymme fanns. I många hem var det trångt om utrymmet och där fick man samsas på både sitt- och liggplats. Särskilt var det svårt under vintern. Då fick hela familjen tränga ihop sig i ett eller 2 rum. Bönderna hade vanligen stora utrymmen i sina boningshus, som ofta bestod av 2 våningar, och då de dessutom hade god tillgång på bränsle så var det en enkel sak att ordna rum och bäddar åt flickor och pojkar på skilda ställen. Hos dagakarlen som hade 1 rum och kök var detta inte så lätt att ordna. Då barnen var små fick den minste dela bädd med modern och den äldre med fader. Det kunde räcka tills barnen nått skolåldern och däröver. Vid matbordet hade alla familjemedlemmarna sin givna plats.

9

ACC. N:R M. 13388:10.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Vid sina lekar under den kalla årstiden måste barnen hålla till inne i stugan. Hade man flera rum, var det vanligen barnkammare som barnen fick hålla till i med sina lekar. En kista med plant lock eller ett bord och ett par pallar eller trindstolar var vad som behövdes. För övrigt skapade barnfantasien vad som behövdes. Det var vanligen hemgjorda och enkla leksaker av olika slag. Under sommaren lekte barnen ute och deras lekar anses på de vuxnas göromål. De gärdade gärdesgårdar och gjorde mineatyråkrar och hade kor och får. De förra grankottar och de senare tallkottar. - I finrummen fick inte barnenⁿ uppehålla^{Sig} och heller inte använda ömtåliga möbler eller husgeråd. Leksakerna förvarades i någon bordlåda eller på någon plats där de fick vara ifred för de äldre och där de inte stod i vägen för de vuxna. Lägenhetsägare och andra, som inte hade så stort utrymme måste tillåta barnen att leka i det enda rum de jämte kök förfogade över. Och då möbler och husgeråd var av enklaste slaget kunde knappast någon åverkan ske under barnens lekar. Den händige och kunnige fadern lagade alltid att barnen hade lämpliga leksaker. Under vintern hade de drög, kälkar och yxa och under sommaren små leksaksvagnar o.d. Flickorna hade sina trasdockor och sängutrustningar etc.

ACC. N:R M. 13388: //

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Klädedräkten.

Själva spädbarnkläden lades av då barnet var så pass stort att det kunde gå självt, röra sig fritt. Klädedräkten bestod då av ett livstykke med sammanhängande byxor för småpojkar. Flickan fick en klänning med långa ärmor och knäppe i ryggen. Detta var då huvudsakligen sommarkläden. Under den kalla årstiden satte man tjockare kläder på barnen. Stickade ullstrumpor och träskor ~~var~~ var den vanliga och vardagliga fotbeklädnaden för alla barn i trakten. Läder skor användes endast till helgdags och då man skulle vara festklädd. De fattigas barn hade många gånger endast träskor till såväl helg som söcken. Stövlar var ganska vanligt bland pojkar och de fick då ersätta finare skor. Vad färgen an- beträffar var den nästan alltid mörk på barnens kläder. Det var praktiskt att ha kläder som tålde att vårdslöst användas utan ^{ett} lortfläckar syntes så väl. Flickornas kläder var i allmänhet mera färgglada. Tygerna till kläderna var dels av hemvävt materi- al och dels av fabriksgjort.

Klädedräkten bestod av ett linneplagg närmast kroppen och där- på en tröja eller ett livstykke av hemfabrikat. Under den varma årstiden lades ~~lades~~ livstykke och tröja av, och pojkarna gick klädda i skjorta, byxor och väst och rock. Den senare lades ofta av under varma dagar. Flickoran var klädda i en klänning av tunt tyg.

//

//

Under sommaren gick barnen barfota. Det kunde de göra redan i början av maj månad. De fortsatte därmed hela sommaren till långt fram på hösten, då de i det kalla gräset fick vad de kallade "halshyggnar" tår. Enda botmedlet däremot var att vira en ulltråd om tån. Det onda ~~yttrade~~ sig i ett djupt skärsår under själva tån, och det uppstod därigenom att man gick barfota i det daggiga gräset. Under helgdagen skulle barnen följa med till kyrkan och då var de alltid klädda i skor. Att gå barfota i kyrkan kunde inte gå för sig. Fattiga barn kunde därför aldrig gå i kyrkan, då de saknade skor.

För att småflickor skulle se prydliga ut fick de förkläden att bära endast vid fest och högtidliga tillfällen. Det var sytt så, att det kunde trädas över armarna och knäppas på ryggen. Dessutom förekom i en del fall lösa kragar kring halsen. De var ganska breda och sydda av samma tyg som förklädet till flickorna. Pojkarnas kragar var vanligen vita.

Spädbarnsmössan lades av, då barnet började gå, och så fick det så småningom en huvudbonad. Under den kalla årstiden var mössan tjockare och tätare och kunde fällas ner för öronen. Under sommaren var huvudbonaden sval och bestod många gånger av hemgjorda halmhattar. En gumma kallad Ola Bohmans Emma hade lärt sig konsten att fläta halmhattar och var mycket anlitad här för av folket i trakten. Hon bodde i en stuga i Badstuvbo.

När barnet lärt att gå och kunde klara sig på egen hand, fick det strumpor och skor. Det var sleifskor tillverkade av någon hemskomakare och strumporna var svicklade och hade flera färger. Efter något år fick barnet egna träskor. Det fanns flera skickliga träskomakare inom socknen, och varje hade sin särskilda form för träskon. Det var ganska lätt att se vem som gjort den. Ett par träskor betingade ett pris av 16 skilling och upp till 50 öre. Virke till träskor högg träskomakaren var som helst i de stora skogarna och behövde aldrig betala något därför. De gjordes av al eller asp. Båda dessa träslag användes till såväl träskor som till skyfflar och tråg. Dessa träslag är lösa och lätta att arbeta i och ge form.

Pojkarnas ytterplagg under vintern bestod av vadmal eller något annat tjockt tyg. Det var enkort rock kallad stotröja. Flickorna hade kofta och kappa av något varmare tyg. Snittet på såväl pojkarnas som flickornas ytterplagg var inte alltid väl format av någon lappskräddare eller sömmerska. Färgen var beträffande pojkarnas ytterkläder mörk, flickornas kunde däremot förekomma i grälla färger.

Håret flätades på flickorna. Till en början endast som små rättsvansar och med bandrosetter vid festliga tillfällen. Pojkarna hade håret benat och vattenkammat. Klippningen var ofta ojämn

ACC. N:R M. 13388:14.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

och pojkarna såg ganska lustiga ut efter ett besök hos en så-
dan hemmabarberare. Hårklippning utfördes av någon skomakare
eller skräddare, som förfogade över en lämplig sax. Att det inte
var något välgjort arbete som utfördes, säger sig självt. Men
man var inte så noga med hur håret såg ut på småpojkar. Somliga
hade för sed att kortklippa håret fullständigt.

Barn till fattiga föräldrar var dåligt klädda. Vanligen hade de
endast vad de stod och gick i. Renligheten var det dåligt beställt
hos endel familjer. Såväl små som stora fick i vardagslag gå i
lappade kläder. Många bland barnen hos bönderna hade det dåligt
beställt. Det kom i första hand an på hur dan husmodern var. Som-
liga kvinnor var kända för hafs och oreda i såväl det ena som
det andra, om det gällde mat eller kläder. En och var som hade
råd, skaffade sig en s.k. helgdags dräkt. Men vid ombyta var
man inte så noga med att helt lägga av arbetskläderna. Man kunde
dra helgdags-dräkten över vardagskläderna och på så sätt se
festklädd ut. Men det var alltid något kritiskt öga som märkte
bluffen och därför hette det enligt allmogens sed att uttrycka
sig: "Söndagsblås (söndagsbloss) och vardagskrås passar illa i-
hop." Kläder var förr dyra och därför var det vanligt att barn
fick överta urvuxna kläder efter äldre syskon. Även på äldre
personer kunde man få se kläder från far och farfar pryda ett
~~ynigre släkte.~~

14

15

Det var inte alls ovanligt, att man under 1800-talets sista decennier kunde få se personer klädda i kläder som hade snitt från seklets början. Man var ytterst rädd om kläder som var avsedda för festligt uppträdande såsom vid bröllop och begravning e.d. Vardagshabiten var av grövre material för både stora och små. Särskilt den manliga vardagsdräkten var lappad, lagad och bot på bot. Det var endast de förmögnare bönderna, som hade råd att gå ordentligt klädda och hade möjlighet att ge sina barn tillräckligt med kläder och skodon.

Någon större skillnad i klädseln mellan fattigmans barn och böndernas fanns inte vad snittet beträffar. De förra fick vanligen de senares avlagda och verkade således något tarvligare.

Den första småbarnsdräkten lades av vid den ålder då barnen skulle börja skolan. Pojkarna fick byxor och hängslen och flickorna kjol och kofta. Det kunde givetvis variera i olika familjer. Knäbyxor och långa strumpor lades av och ersattes med långa byxor, väst och rock.

Föda och måltidsseder.

Då barnet var 3 eller 4 år kunde det klara sig självt vid matbordet. Det var dock vanligt att modern eller ett något äldre barn i familjen hjälpte den mindre vid matbordet med att dela till det av den framsatta maten, att skala potatis och skära i sär kött eller fläsk. Då det var kalas brukade småbarnen äta för

sig själva med en stol e.d. som bord. De ficka då stå och äta, då "matbordet" var så lågt. Kunde barnet hantera kniv fick det äta med sådan eljest gav man barnen en tesked att äta med. Om barnen åt tillsammans med de stora, var det sed, att de skulle vara tysta och endast svara vid tilltal. Man höll inte så strängt bordskick utan barnen fick gärna lämna matbordet före de stora hade slutat måltiden. Givetvis blev barnen väl försedda och förplägade med de bästa bitarna. Att lämna kvar mat på tallriken ansågs ouppfostrat och somliga husmödrar höll strängt på att barnen inte fick lämna kvar något av det man lagt fram till dem. Om det var vanlig husmanskost man bjöd på, skulle barnen äta därav och de fick inte rata den framsatta maten. Det ansågs tyda på dålig fostran. Om det bjöds på nymodig mat, som barnet förut aldrig ätit, fick det först en smakbit därav för att pröva, om det föll i smaken eller ej. Till de inte vanliga maten hörde vissa grönsaker såsom gurka, purjolök, rödbeta och rädisa. Och det var inte sådant som småbarn gillade. Därjämte förkom en del rätter som barnen inte var vana vid, och då var de heller inte tvungna att äta. Det var vanligt att såväl äldre som barn alltid skulle läsa matbön före och efter måltiden. Somliga äldre personer läste med andakt långa matböner; "Allas ögon lita till Dig Herre och Du giver dem mat i sintid." En annan bön lydde: "Gud, med en nödtorftig spis Äu oss styrker här i livet, låt oss njuta vad Du givit, måttligt

ACC. N:R M. 13388: / 7

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

och ditt namn till pris."En bordsbön lydde:"I Jesu namn gå vi till bords. Äta, dricka på Guds ord. Gud till ära oss till gagn, få vi mat i Jesu namn."Efter maten lästes:"För mat och dryck Dig vare lov, o, Gud, lär oss i tro att hålla dina bud". Varje bön slutade med amen. Efter måltiden sade man: "Tack för maten!" Småbarn fick inte så kraftig mat som stora. I stället för kaffe fick de mjölk. De som var fattiga fick nöja sig med vad som fanns. Svartkaffe och bröd utan sovel kunde utgöra morgonmålet, innan de gick till skolan, och matsäcken var ingenting. Det var en hård tid för fattiga barn under förra århundradet. Sötsaker var inte så vanligt. Den sparsamma husmodern delade till barnen, vad de skulle ha. I handelsboden fick man köpa "sockerpinnar". Det var hemgjorda randiga s. k. polkagrisar som benämndes "sockerpinnar". De tillverkades av en karl, som troligen bodde nere i Blekinge, och som gjorde sina strövtåg uppåt Småland och där sålde sin vara till lanthandlare. Han gick under namnet "sockerpinnapojken" och kom alltid vandrande till fots vissatider och avyttrade sin vara. Under 1890-talet kom de s. k. karamellerna till trakten och såldes i affärerna under namn "maskinkonfekt". De tillverkades och formades i maskiner och därav namnet. Dessutom fanns det "brösocker" i affärerna. Det var kristallinsk skocker som benämndes så. Vid kalas och andra tillställningar var det vanligt, att man tog med sig godsaker hem till barnen. Det var karameller, kakor, russin etc.

17

17

Hygien och allmän sjukvård.

Det var dåligt ställt i äldre tid med sjukvård och hygien. I en så avlägsen trakt var det inte lätt att komma till läkare vid behov, och därför hade under tidernas lopp självlärda, kloka gubbar och kloka gummor. ^{fått ersätta läkare.} Med renligheten var det dåligt beställt här liksom i övriga delar av landet i forna dagar. Det var inte säkert att barnen tvättade sig dagligen i alla hem. Där det var rådande snygghet och ordning i hemmen, fick barnen tidigt lära sig ans och renlighet. Någon förbyggande tandvård förkom inte under denna tid. Då man fick tandvärk uppsöktes någon kunnig person, som drog ut tanden och så var man för tillfället kvitt det onda. Det fanns här och var i byarna självlärda gubbar som drog ut tänder med och utan komplikationer som följd. I ett och annat hem hade man tillgång till varmbad i ett stort kar. Badkar fanns endast på några få ställen. Småbarn fick bada i köket i en balja. Att tvätta håret var brukligt och därvid användes varmt vatten och tvål eller såpa. Huvudlöss var ganska vanligt bland småbarn och även skorv. För att hålla dem fria från ohyra borstade man dem i huvudet med en särskild borste kallad lusa-borsten, sedan man först kammat bort de flesta lössen. Lusb borsten var gjord av svinborst och hade sin plats på spishyllan. För att befria barnen från skorv smordes de i huvudet med något

18

ACC. N:R M. 13388: 19.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

giftigt ämne som visserligen dödade lössen men kunde i vissa fall åstadkomma ohjälplig skada. En pojke i Hästmahult blev insmord i huvudet mot skorv, som han slapp ifrån med det onda slog sig på synen och pojken blev blind. Detta är endast ett exempel på hur kvacksalveriet i gången tid ^{kunde} välla obotlig skada istället för hjälp. Om sommaren badade barnen kallbad ute i någon göl. Trakten är fattig på sjöar och ordentliga vattendrag, och de enda badställen som står tillbuds är dyga gölar. Det var därför inte så vanligt att man badade kallbad, och simkunnigheten var det klen beställt med. Ett sådant badställe kallades badgölan eller ⁿsädgölan, om den hade sandbotten. När barnet var så pass gammalt, att det kunde säga till om det behövde uträtta något behov, fick det vanligen potta att sitta på. Då det blev större, hade avträdet ett mindre och lägre hål avsett för barn. För sjuka och orkeslösa hade man en nattstol för att slippa gå ut på avträdet. -

Om ett barn hade feber konstaterades på det viset att man med handen kände på pannan om barnet var alltför varmt. Om ^{han} barnet sov i samma bädd som någon annan, sökte man isolera det och ge det en egen bädd, även om det var svårt med utrymmet. När barnet slagit sig eller råkat ut för sveda, sökte man lindra smärtan genom att blåsa på det onda och trösta det med att det onda då skulle upphöra.

19

19

ACC. N:R M. 13388: 20.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Lek och leksaker.

De vuxna brukade inte leka med barnen eller deltaga i deras barnsliga upptåg, men de äldre syskonen däremot sysselsatte sig med och lekte med de yngre. Flickorna hade sina trasdockor och olika tillbehör till dem. Pojkarna lekte med grankottar som fick föreställa kor och oxar och tallkottar var får. En krokig trädgren var ett årder och så hade de många inventarier som motsvarade de storas. Av slipstengor bakades kakor och levar och så anordnades handelsbod, där porslinsbitar efter sönderslagna kärl fick föreställa olika husgeråd. Pojkarna skar till pinnar till gårdsgårdsstörar och av fina björkkvistar bands eller gjordes hank och smala grenar fick föreställa gärdsel och så gärdades mineatyrgårdesgårdar och hagar inhägnades med kor och får i. Barnlekarna återspeglade i mångt och mycket de storas sysselsättning. Under vintertiden kunde inga sådana utomhuslekar ske. Då höll barnen till inne och lekte med utklippta papperdockor som föreställde både människor och djur av skilda slag. Genom flitig övning nådde somliga barn en viss skicklighet i att klippa ut olika slags ting. På våren vred man tallbössor och sköt med valkar eller pluggar av lin, här kallat tor, med dift. töo. Så hade pojkarna vagnar med tillbehör av skilda slag, såsom kullhäck, säter, knekt och långsticka m.m. allt efter stort folk.

ACC. N:R **M. 13388: 2/.**

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

2/

Vagnar och kälkar och andra mera sammansatta inventarier, som ansågs höra till en gård, måste barnen ofta ha hjälp med att göra. Det var då någon stor person som var medhjälpare. Någon leksakshandel fanns inte på trakten. De småsaker som man kunde finna i affärerna bestod av dockhuven av porslin och djur av terrakotta e.d. Men barnen hade själva fantasi som i stort sett hjälpte upp leken. Pojkarna gjorde sprutor av hundkäx och körvel och byggde båtar som fördes fram i diken och mindre vattensamlingar. Inne på golvet anlade man en kägelbana och skar till små träkäglor och så med en gummiboll var kriget i full gång. Ibland fick en bordskiva tjäns göra som slagfält. Käglor eller soldaterna som man kallade dem ställdes upp vid vardera kanten av den breda bordskivan av det s.k. slagbordet och så hade man en dm. lång och cm. bred liten pil tillskuren av en litenträbit. Så lades den på bordskanten och så sköt man från vardera sidan för att få ned käglor. Den som sköt ner motståndarens först hade segrat. Pilen sköts iväg med en kniv eller annat fjädrande föremål som med ett slag mot pilens fria ände, som stack fram utanför bordsskivans satta fart på den till motsatta sidan och sköt kull kägla eller splåten, som man sade. Med hjälp av griffeltavlan skrev man upp 2 lodräta och två vågräta linjer kallade tripp, trapp, trull. Så tävlade vanligen två med att skriva en 1:a eller en 2:a. som till

ACC. N:R M. 13388: 22.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

slut skulla stå i en rad. Man fick inte använda mera än 3 st. av dem och det gällde att flytta dem så att de kom att stå i rad. Ett annat spel kallades "maka pinnar". Principen var ungefär densamma fast spelet mera tillkrånglat.

Räkna gribb var en vanlig barnlek i vilken både pojkar och flickor deltog. Den lektes likt kurra gömma. När de blev större och kom i skolan fick de deltaga i och lära sig många barnlekar.

Bilder sagor och visor.

d/

Något större sortiment på bilböcker hade man inte i hemmen vid denna tid. Den fattigare befolkningen hade endast andaktsböcker utan bilder och det var först när barnen kom i skolan som de fick stifta bekantskap med bildböcker. Först i småskolans abc-bok och sedan i folkskolans läsebok. Det var enkla och triviala bilder. I bondhemmen hade barnen tillgång till en och annan sagobok med bilder och så bibeln med bilder. Bokbeståndet var i allmänhet anspråkslöst även i välsituerade hem. Genom bokauktioner, som årligen före jul brukade hållas, spriddes en hel del böcker av mer eller mindre värdefullt slag.

Under de långa vinterkvällarna berättades sagor och sjöngs visor för småbarnen. Det var då någon äldre person som berättade både sagor och spökhistorier och skrämde upp barnen. Det förekom ofta på kvällarna. Äldre syskon och tjänare var den vanlige sagoberättaren.

ACC. N:R M. 13388: 23.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

23

De sagor som mest berättades var Værgen och Rödluvan, Pojken och jätten, Askpiltten, Flickan som spann guld, Katten och räven och många andra. De visor som man sjöng för de något försigkomna barnen, sedan vaggvisestadiet var passerat, var till innehållet kämpavisor och sjömansvisor och kärleksvisor o.s.v. Man använde sig därvid av det man själv läst om och dels sådant man hört berättas. Det kunde vara C.H. Andersens sagor förvanskade efter många muntliga framställningar. Så var även förhållandet med de visor som sjöngs. De återgavs felaktigt beroende på hörfel, läsfel och missuppfattning. Mot slutet av århundradet kom skillingtrycket till socknen och spriddes dels med s.k. säsonsarbetare, som under sommaren tog arbete i Stockholm och kom tillbaka vid jultiden och dels med kringvandrande försäljare, som sålde vishäften och ståltrådsarbeten. Det var vanligen personer med mer eller mindre tvivelaktigt förflutet. Vad som i hög grad fängslade barnens fantasi var de berättelser från bygden om slagsmål, offerkastar, bygräl och de platser som var särskilt bekanta för spökerier och märkliga händelser. Det var då i första hand rågångar och platser där någon lju-tid döden. Gömslen i skogen, där tjuvband och stråtrövare hållit till. Gräns mot Danmark, som denna trakt förr i tiden var, gömmer på en mängd berättelser om överfall och gränsintermes-son av många slag och allt man visste därom delgavs barnen.

23

ACC. N:R M. 13388:24.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Undervisning och nyttiga sysselsättningar.

Någon direkt religionsundervisning kan man knappast tala om då det gällde barn på 6 a 7 år. Man talade om att det fanns en Gud, som hade skapat allt, och att han gjorde alla människor gott, om de höll hans bud eller befallning. Man skulle inte ljugga, svärja eller vara elak. Gud var god, men allt det onda som sker i världen kom från den Onde. Man sade aldrig djuvulen, för det var ett styggt svärord. Likaså sade man inte helvetet utan "farligheten" om den plats dit alla som bröt mot Guds bud, kom. Den onde liknades vid en gryslig person med horn i pannan och för övrigt gräslig. Under sommaren fick barnen ofta följa med till kyrkan, antingen vägen var kort, då man gick till fots, eller om avståndet var större till kyrkan, då man åkte efter häst. Det var alltid många bönder som åkte till kyrkan varje söndag och de hade sina egna kyrkstallar. Särskilt var Vissefjärda bekant för sina många och symetriskt byggda kyrkstallar. Så var inte förhållandet i Torsås eller Gullabo.

Under söndagen skulle barnen hålla sig stilla i hemmet, och det var mycket opassande att låta barnen gå bort till andra byar till andra barn. Men denna regel iaktogs inte i alla hem. Barnen var olika stängt hållna i hemmen, vad som nekades barnen i ett kunde utan vidare tillåtas i ett annat.

ACC. N:R M. 13388: 25.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

De böner barnen först fick lära var "Gud som haver barnen kär." och "Fader vår". Det var ju i första hand föräldrarnas uppgift att lära sina barn läsa böner och tacka Gud för allt gott. Men många hem underlät detta. I religiösa hem där ordning och skick rådde, fick barnen lära sig ett hyfsat uppträdande både hemma och borta, och många föräldrar höll styft på att inpränta goda grundsatser hos sina barn, men många hem var kända för motsatsen. -

Då barnen var så stora att de kunde göra någon nytta fick de hjälpa till i hemmet, och i ett bondehem är alltid någon passande sysselsättning för folk i alla åldrar. Småflickor fick se till de yngre syskonen och lära sig varjehanda både inom och utomhus. Städade, diska, duka bordet och passa opp de äldre var inomhusgöromål. Ute fick de hjälpa till i ladugården med att ge kalvar och höns och bära fodergivor till kreaturen. Då de blev litet äldre fick de lära sig mjölka. Pojkarna fick bara in ved koka och mala potatis till svinen, "måka" under hästar och kor och köra hem ved och hugga och vara de större till hjälp i en massa stycken. Annorlunda var förhållandet i daglönarens hem. Där fanns inte något passande arbete för barnen, utan dessa fick då söka sig till bönderna och hos dem utföra lämpligt arbete. De fick ge sig ut att tjäna, som man sade. Det var en blygsam lön som de fick, men de kunde ju åtminstone tjäna till mat och klä-

25

ACC. N:R M. 13388: 26.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

26

der och någon slant dessutom. Det var också vanligt i många hem att pojkarna fick ett par kaniner att sköta om och se till, så att de hade färskt gräs och vatten och vad de behövde. Somliga pojkar fick ankor eller "länker", som namnet lyder dialektalt, och en damm att ha dem i. Men då trakten är fattig vattendrag var det inte så vanligt med dessa djur.

Då barnen alltså nått en ålder av 12 till 14 år fick de försöka att klara sig själva, så gott det sig göra lät. I det fattiga hemmet fanns varken mat ekler kläder och därför gällde det att fortast möjligt komma ut till bondgårdarna och hjälpa till där med de mångahande sysslor som fanns att utföra.

I andtider kunde barnen hjälpa till med varjehande tjänster som passade dem. De var många gånger till stor hjälp åt en husmor, som hade huset att sköta om, och då allt tillgängligt arbetsfolk ~~var~~ var sysselsatt ute på åker och äng.

Det var för barnen en viktig lärotid och hade de tur att komma till ett hem där reda och ordning rådde, fick de många nyttiga och värdefulla levnadsregler inpräntade.

Många av dessa fattiga barn blev med tiden välbärgade personer, men många kunde aldrig komma till rätta i livet. Amerika var målet som hägrade för denna traktens ungdom i seklets början och och några decennier förut. Somliga sparade ihop till en mindre gård i hembygden, andra gick under i det stora landet och kom aldrig åter.

26